

Геолого-геоморфологічні особливості річки Висунь Миколаївської області

Постановка проблеми. Геоморфологічна будова річки впливає на її використання безпосереднім шляхом. Процеси, що протікають у межах річкової долини визначають методи користування нею та шляхи подолання негативних процесів. Дослідження геоморфологічних особливостей та ендегенних і екзогенних факторів розвитку річкової долини є запорукою успішного використання потенціалу річки без негативних наслідків. Вивчення історії розвитку певної річкової долини допомагає у пошуках розсіпних родовищ, а рельєф річкових долин часто дуже сприятливий для інженерної діяльності. Аналіз руху речовинних та енергетичних потоків у межах долини є важливим для вирішення екологічних проблем. Вивчення флювіального рельєфу набуває першочергового значення для прогнозування причин і наслідків катастрофічних паводків. На даний час особливості середніх річок Причорноморської низовини мало вивчені.

Метою статті є вивчення геолого-геоморфологічних особливостей р. Висунь Миколаївської області. Для досягнення мети роботи перед нами були поставлені наступні задачі:

- 1) проаналізувати сучасні природні умови р. Висунь;
- 2) виявити екзогенні та ендегенні фактори розвитку річкової долини р. Висунь;
- 3) визначити геоморфологічні особливості річки Висунь.

Методи дослідження. При дослідженні річкової долини р. Висунь користувалися методом спостереження (у польових умовах), картографічним методом та методом аналізу літератури.

Виклад основного матеріалу дослідження. Річка Висунь – типова

рівнинна річка Причорномор'я, що протікає на південь по Миколаївській області. Висунь являється правою притокою річки Інгульця. Витік річки знаходиться на південній окраїні Придніпровської височини, біля села Вишневого на висоті біля 142 м над рівнем моря [3]. Впадає у річку Інгулець на північний-схід від села Павло-Мар'янівки, що неподалік (на схід) від міста Снігурівки. Довжина сягає 201 км, а площа басейну становить 2670 км². Наявні притоки: – ліві – б. Лозоватка, Вербова; праві – б. Чабанка, б. Кодима, б. Добра та інші невеликі потічки.

Річка Висунь характеризується зрілою долиною та повільною течією. У середній та нижній течії річка інтенсивно меандрує. Долина у верхів'ї симетрична, у нижній течії терасована, асиметрична; її ширина сягає до 3 км. Річище у верхній течії випрямлене, у нижній звивисте. Ширина річища до 20 м, глибина від 0,8 до 1,5 м. Похил річки 0,9 м/км. Заплава Висуні навесні нагадує нам про періодичні зміни, що відбувалися з річкою. На перший погляд, поверхня заплави здається плоскою, рівнинною, але, придивившись, помічаємо мікроформи рельєфу, що річка залишила на своєму шляху. Піщані бугри, гриви, навіть вали межують із пониженнями, що були колись старицями – вони іноді ще заповнені водою. Річкова вода, відступаючи, залишала родючий, насичений гумусом мул [4].

Живлення річки здебільшого снігове; пересихає у верхній та нижній частині течії. Оскільки вона протікає у степовій зоні, де коефіцієнт зволоження низький, то важливу роль відіграє підземне живлення. У долині Висунь наявна безліч кількості джерел, які не лише живлять річку, а й забезпечують населення водою. Територія знаходиться у межах Причорноморського водоносного артезіанського басейну, водоносним є кайнозойський горизонт. Річка протікає у помірному кліматичному поясі. Середня температура січня становить -4...-5°, липня – +21...22°. Кількість опадів протягом року становить до 450 мм. Переважаючими вітрами у січні є східні та північно-східні, у липні – північні та північно-західні.

У північній частині у межах долини поширені чорноземи звичайні, у

середній частині річки – чорноземи і дернові карбонатні ґрунти на елювії карбонатних порід, у пониззі річки поширені чорноземи переважно солонцюваті на важких глинах.

Річка Висунь протікає по Причорноморській низовині, розташовуючись у межах Південно-української моноклінали [1]. На цій території розміщені наступні дочетвертинні відклади:

- у верхів'ї річки розташовані нижньопротерозойські відклади, оскільки вона бере початок на схилах Українського кристалічного щита;
- нижче за течією долина річка пересікає пліоценові дочетвертинні відклади;
- у середній та нижній частинах річки сформовані міоценові дочетвертинні відклади.

Дочетвертинні відклади у межах долини річки перекриваються четвертинними алювіальними відкладами голоцену.

Провівши польові спостереження за річкою Висунь, ми зробили наступні висновки щодо її геоморфологічних особливостей. По-перше, річка знаходиться на стадії зрілості. Її долина має ящикоподібну форму, вона розширюється за рахунок бічної ерозії внаслідок меандрування. У будові річкової долини можна виділити всі складові частини: русло, заплаву, тераси. Повздовжній профіль річки майже вирівняний та наближений до базису ерозії (базисом ерозії є р. Інгулець, в яку впадає р. Висунь) [2].

Долина річки відноситься до консеквентного типу. Тобто слідуючи первинному нахилу топографічної поверхні вона пересікає складки впоперек. Схили відрізняються своєю крутизною, місцями крутіший правий, а місцями лівий схил, тобто долина є асиметричною. Причинами асиметрії долини, на нашу думку, є обертання землі навколо своєї осі (сила Коріоліса) та діяльність екзогенних процесів, у першу чергу силових. Місцями у верхній течії долина майже симетрична. У будові виділяється заплава та перша надзаплавна тераса.

У мікрорельєфі заплави виділяються складові, що характерні для заправ рівнинних річок: прирусловий вал, центральна заплава та притерасна заплава

[6].

Схили ускладнені яружно-балковою мережею. Балки задерновані рослинністю, що вказує на затухання ерозійної діяльності на сьогодні. Слід відмітити, що балки мають пологі схили – це зумовлено тим, що вони сформовані на глинах.

У середній та нижній течії річка утворює меандри. Характерні стариці. Найбільшою є озеро Обіток біля села Федоровка Миколаївської області.

Основними ендегенними факторами розвитку долини річки Висунь є тектонічні рухи та властивості гірських порід, якими сформована територія. Так, у верхній течії річка перетинає схили Українського кристалічного щита. На цій ділянці долина простягається прямолінійно. Формування міоценових відкладів, які виражені у середній та нижній течії, було спричинене неотектонічними опусканнями у міоцені з амплітудою від 20 м на півдні Причорноморської низовини до 50 м на півночі [5]. Опускання території, по якій протікає річка сприяє утворенню меандр.

Важливим екзогенним чинником є клімат. Так, століття тому кількість опадів була більшою. На топографічній карті притоки значно довші, ніж у даний час. Це означає, що річка отримувала більший об'єм води і була повноводнішою. Відповідно у межах долини переважала денудація. Посушливий клімат сьогодні сприяє переважанню процесів акумуляції у межах долини. Також, екзогенним фактором, що значно впливає на водність річки Висунь є антропогенний. Річка інтенсивно використовується людьми для водопостачання, рибальства, споруджено багато ставків (бл. 150) та невеликих водосховищ. Оскільки основним типом живлення річки є снігове, а кількість опадів у зоні степу незначна, до того ж, велика кількість води утримується у ставках, то течія річки сповільнюється і місцями починається інтенсивне замулення та пересихання русла. Дана проблема потребує необхідного вирішення.

Висновок і перспективи подальших розвідок. Провівши спостереження на місцевості та скориставшись картографічним методом, ми дійшли наступних

висновків.

Річка Висунь є типовою рівниною річкою Причорноморської низовини на стадії зрілості. Морфологічний тип долини – ящикоподібний, із сформованою заплавою та терасами. У межах смт Березнегувате виділяється заплава та перша надзаплавна тераса. У середній та нижній течії річка утворює меандри, місцями зустрічаються стариці.

Основними факторами, що впливають на розвиток долини річки Висунь є тектонічне опускання території, що призводить до меандрування річки. Кліматичні умови визначають водність річки. Досліджувана територія знаходиться в посушливому кліматі, тому об'єм води не достатній для глибинної ерозії. А оскільки територія зазнає повільного опускається для долини річки характерна бічна ерозія та замулення. Значний вплив на розвиток річкової долини здійснює антропогенне навантаження.

Річка Висунь мало вивчена, але при сучасному антропогенному навантаженні задля збереження річкової системи необхідно здійснювати систематичний моніторинг її геолого-геоморфологічних особливостей. У даній статті ми розглянули геоморфологічну будову у загальному плані. Перспективним напрямком досліджень є детальніше вивчення геоморфологічної будови, а також динаміки геологічної діяльності річки Висунь.

Список використаних джерел

1. Барщевська Н. М. Геоморфолого-неотектонічне районування Причорномор'я / Л. І. Барщевська // Тези Міжнародної конференції молодих вчених присвяченої 170-річному ювілею КНУ ім. Т. Шевченка (22-25 квітня 2004 р.) – К.: ВГЛ «Обрій», 2004. – С. 76-78.
2. Барщевська Н. М. Особливості басейнового підходу в геоморфології (на прикладі р. Інгул) / Н.М. Барщевська // Географія в інформаційному суспільстві: Збірник наук. праць. – К., 2008. – С. 307-309.
3. Геоморфологія Української ССР: навч. посібник / І. М. Рослий, Ю.

А. Кошик, Е. Т. Палієнко та ін. – К.: Вища школа, 1990 – 287 с.

4. Гожик П. Ф. Геологічні умови будови Дніпро-Бузького гідровузла / П.Ф. Гожик – К.: Наукова думка, 1989. – 118 с.

5. Палієнко В. П. Новітня геодинаміка та її відображення у рельєфі України / В.П. Палієнко. – К.: Наукова думка, 1992. – 116 с.

6. Ричагов І. Г. Загальна геоморфологія / І.Г. Ричагов. – М.: Наука, 2006. – 416 с.